

Бранка Р. Брчкало
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за српски језик и књижевност

УДК 821.163.41.09-32 Павловић Р.
Оригинални научни рад
Примљен: 1. фебруар 2016.
Прихваћен: 16. мај 2016.

КЊИЖЕВНО-МЕТОДИЧКИ АСПЕКТ ТУМАЧЕЊА ЗБИРКЕ ПРИПОВИЈЕДАКА *ЧИСТАЧ ОБУЋЕ* РАНКА ПАВЛОВИЋА

Апстракт: Умјетнички свијет у збирци приповиједака *Чистач обуће* Ранка Павловића обилује литерарним појавама које се не дају лако уочити. Управо у тим својствима садржан је умјетнички потенцијал његових могућности да побуђује радозналост читалаца. Истраживачка дјелатност ученика у наставном проучавању Павловићевих приповиједака треба да буде усмјерена на тумачење значењског, обликовно-сижејног тока и активне улоге ликова у просторно-временском континууму. Приче из Павловићеве збирке одликују се тематском и стилском разноврсношћу, динамиком и драмским заплетом, занимљивим и духовитим садржајем, а све то пружа добре подстицаје ученицима за истраживачко читање збирке, као и за сазнавање идејног и етичког смисла приповиједака.

Кључне ријечи: Ранко Павловић, збирка приповиједака *Чистач обуће*, истраживачко читање, литерарни проблеми, ученици.

УВОД

Предмет проучавања у овом раду актуелан је у тој мјери што сагледавамо литерарне вриједности приповиједачке збирке за дјецу којој није поклоњено довољно пажње, иако то заслужује. Зато ће циљ нашег разматрања бити заснован на општим теоријским погледима, као и на њиховој примјени у тумачењу збирке у настави виших разреда основне школе. Претпоставка је да ћемо аргументовано показати да информативне, етичке и естетске вриједности које нуди збирка *Чистач обуће* Ранка Павловића завређују да се она уврсти у наставни програм за више разреде основне школе. Задаци истраживања биће усмјерени ка откривању литерарних појава које се не дају лако уочити, затим на тумачење значењског слоја, обликовно-сижејног тока и активне улоге ликова у просторно-временском континууму. У раду ће бити заступљене аналитичко-синтетичка и дескриптивна метода.

Ранко Павловић (1943) пуних 50 година са изузетним успјехом објављује поезију и прозу, за дјецу и одрасле, драмске текстове, критике и есеје. Објавио је укупно 18 збирки прича за дјецу. Прве од тих књига изашле су у најпознатијим дјечјим едицијама издавачких кућа у некадашњој Југославији. Приповијетке из збирке *Чистијач обуће* објављене су у познатој библиотеци *Вјeverица*. Оне представљају аутора као већ изграђеног писца, који је и у књижевности за дјецу, као и у књижевности за одрасле, остао вјеран краткој, кондензованој форми која је на граници између цртице и анегдоте и младом читаоцу омогућава читање у једном даху. Писац је, такође, остао вјеран временски и просторно ограниченој домаћој тематици, тематици из свакоднев­ног живота, у босанској варошици Вакуфу, са обичним људским судбинама, овог пута из свијета дјетињства и дјечаштва. Збирка *Чистијач обуће* изашла је 1985. године, када су објављене још двије књиге за дјецу – *Бајке за лијево ухо* и *Јарац у њозоришћу* – као и приче за одрасле *Бљесак у кошмару*. Аутор је тада већ имао објављену збирку поезије *Немир сна* (1963), те збирку *Приче из Вакуфа* (1978).

Обимна литература о приповједачком дјелу Ранка Павловића посвећена је углавном питањима која спадају у домен књижевне критике. Мало је опсежнијих расправа и чланака о његовом дјелу, а поготово радова о језичко­стилским особеностима његове прозе. Могу се издвојити радови Ранка Рисојевића *Поеџика малих сџвари* (1998), Богомира Ђукића *Есџеџика џриче – Оџлеги о Ранку Павловићу* (2004), Милоша Ковачевића *О џри џриџовједачке сџилско-језичке каракџерисџике Ранка Павловића* (2014), Сање Маџура *Два џисца једноџ џрада* (2014), Бранке Брчкало *Кулџурни и грушџивено-идеолошкџ џџџенџијали џрозе Ранка Павловића* (2014) и *Особеносџи збирке џриџовједачка „Жуџа бјелина” Ранка Павловића* (2015), који дубље пониру у Павловићево књижевно дјело, док остали написи имају карактер проширених приказа. Према схватању Ранка Рисојевића (1998), највећа вриједност Павловићевих приповиједака је „мајсторија у реченици” из чега произлази све – и садржај и структура, а битне стилске одреднице његовог приповиједана су антропоморфна природа која се креће и нијансира психолошка стања ликова, затим сликовито поређење, метафора и персонификација.

Богомир Ђукић (2004) даје четири огледа о Павловићевој књижевности у којим истражује и просуђује умјетникову природу и значај његовог књижевног остварења.

Милош Ковачевић у поменутом раду бави се анализом стилско-језичких карактеристика трију Павловићевих приповиједака: „Библиотекар и Књига”, „Камин” и „Човјек с теретом”. Издваја у свакој од њих по једну стилско-језичку доминанту, а то су: а) *реџџерација као кохезионо комџозиционо начело*, б) *кумулација као основ конџрасџноџ комџозиционоџ начела*, и в) *исџреџлеџеносџи џиџџова џуџеџ џовора као сџрукуџурно начело џриче*. Ковачевић у поменутом раду истиче да је Павловић „прави мајстор структурисања реченице” (2014: 27).

Бранка Брчкало (2014, 2015) бави се културним и друштвено-идеолошким потенцијалима прозе Ранка Павловића, у контексту дјела савремене генерације писаца Републике Српске, која су значајна за очување српског националног идентитета.

Од радова који се баве Павловићевом књижевношћу за најмлађе могу се издвојити радови Муриса Идризовића, Зорице Турјачанин и Цвијетина Ристановића. Идризовић и Јекнић (1989: 85) истичу да збирка *Чистијач обуће* „уноси неку новину, неко освјежење, прије свега у лаком, лежерном приступу дједи”. Они наглашавају Павловићеву модерност у приповиједању и поетику игре.

Зорица Турјачанин (2004: 196) класификујући Павловићеву књижевност за дјецу на дјела за најмлађе и на „старије прозе” (у које се убраја и збирка *Чистијач обуће*), те на дјела из области радио-фоније, она даје дубљу анализу сваке од ове три цјелине. Полазећи од тематско-мотивске грађе, ауторка за „старије прозе” каже да у њима „израња аутобиографска нота, зајезгравају се социјални, психолошки, акциони, авантуристички, зоо, историјски (зашто не?), хорор садржаји, ударају темељи за разгранатије приповједне форме које ће довести до романа” (Исто: 197).

Цвијетин Ристановић (2002, 2006) наводи да су Павловићеви ликови више симбол одређеног схватања живота него носиоци конкретних појавности, а да у његовим нарацијама нема сувишних детаља нити празнословља, нема меандрирања и неравнина.

Иако су дјела Ранка Павловића одавно заступљена у наставном програму за основну школу у Републици Српској, до данас није написана ниједна опсежнија методичка монографија која би се бавила приступом овим дјелима у настави.

Покушаћемо, зато, у овом раду, да збирку приповиједака *Чистијач обуће* освијетлимо и са теоријског и са методичког аспекта.

ОДЛИКЕ ПАВЛОВИЋЕВОГ ПРИПОВЈЕДНОГ СВИЈЕТА

У Павловићевој прози преовладавају традиционалистички елементи у осликавању ликова и ситуација у којима се они налазе. Па ипак, поједине приповијетке у којима је он потпуно оригиналан истичу се занимљивом композицијом, драматичношћу и неким чудним, неочекиваним обртом, а све то даје им модерност. Снага Павловићевих прича лежи у поенти и идеји коју читаоцу преносе. Он зналачки дочарава и простор и личности, а да при томе не одступа много од главног наративног тока. Краткоћа прича и форма цртице не дозвољавају аутору да се задржава на појединостима него само на главним, битним линијама и моментима помоћу којих нам пружа контуре догађаја или личности. Тако писац досљедно одржава склад између основне замисли и њене форме. У збирци су, поред цртице, заступљене и сажете,

збијено испричане приповијетке, које не треба мијешати са цртицом. Као основа за разликовање служи нам садржина, односно пишчев однос према тој садржини.

Збирку *Чистач обуће* чини укупно 18 приповиједака: „Краљеви на вашару”; „Чистач обуће”; „Стећак”; „Чекиње за шиљило”; „Плетенице”; „Угљенар”; „Мушкарчина”; „Нова болест”; „Како је исцурило Јадранско море”; „Страх”; „Похвала”; „Компас”; „Гвозден и Карамут”; „Пожар на Острву с благом”; „Поплава”; „Рудник”; „Излет”; „Ноћ у кући духова”; „Брана”.

Тематика приповиједака обухвата авантуристичко-акционе проблеме, социјалне и психолошке у које су utkани мотиви прве младалачке љубави, мука са одрастањем, школских брига и обавеза, саосјећања са невољама других.

Јунаци приповиједака нису исти од почетка до краја збирке, они се мијењају упоредо са одрастањем и сазријевањем главног јунака, па приче попримају романескну форму. Ликови дјечака нису у свим приповијеткама психолошки продубљени, нити су потпуно изнијансирани њихови карактери, него су само скицирани и именовани. Писац више пажње поклања тематској садржајности, занимљивости и динамици приче. Па ипак, како радња у причи одмиче, карактери јунака се наговјештавају и диференцирају, поготово у оним причама које превазилазе одлике цртице.

О улози ликова у приповједачкој прози писао је још Аристотел у својој *Поеџици* (1955: 40): „У епској структури ликови имају улогу делотворних чинилаца који покрећу и усмеравају радњу, али се током ње и сами развијају”. Аристотел истиче да је за причу (*mytos*) најзначајнији чин, дјеловање у коме и лица примају значења.

Павловић остварује успјешно обликовање ликова најчешће ситуационим сликањем, којим се на непосредан начин показују поступци, понашање и карактерна својства протагониста.

Неколико приповиједака може се сврстати у психолошке („Мушкарчина”, „Нова болест”, „Страх”). Оне су усмјерене на микрокосмос дјетета, његове муке у школи и муке с одрастањем. Банални страх од вакцинације и жеља да се покаже храброст у приповиједи „Мушкарчина” претвара се у панично стање. Страх се манифестује у спољашњим реакцијама:

„Никада Дуги није био толико неспретан. У шољу с какаом упао је комад хљеба намазан маслацем, кашичицу је испустио из руке и испрљао панталоне, угризао се за језик, немирним ногама под столом стално је дотицао мајку, па се она љутила” (Павловић 1985: 41)¹.

¹ Даљи наводи из збирке приповиједака *Чистач обуће* биће у тексту обиљежени само бројем странице (у загради).

Већ насловна синтаagma збирке *Чистијач обуће* упућује на то да је аутор одговоран духу времена више него естетизму. Цијели израз могао би се сматрати историзмом јер занимање које се њим одређује готово да и не постоји на нашим просторима. Наизглед баналним насловом писац отвара један јединствен поетски текст у ком се сусрећу животворни ликови дјечака средњег и сиромашног друштвеног слоја. Ова приповијетка отвара круг социјалне тематике која је заступљена још у приповијеткама „Чекиње за шиљило” и „Угљенар”.

Све остале приче су акционо-авантуристичке. Динамизам и акција у њима не остављају писцу довољно простора за психолошка и карактерна нијансирања. Све је подређено дјечјој радозналости и глади за узбудљивом пустиловином, за којом не треба трагати много јер дијете својом маштом и реални свијет претвара у поприште узбудљивих авантура.

Стил писања у збирци *Чистијач обуће* је наглашено реалистичан, пун истинског живота и времена, казивање је увјерљиво, без претјеривања, понекад духовито. Језик је једноставан, прилагођен млађем узрасту.

Још је Андрић говорио да је „најбољи, јер је најубедљивији, једноставан стил”, али уз неопходну напомену да је „једноставан стил и најтежи стил” (Андрић 1997: 36).

Када је ријеч о књижевности за дјецу, онда се подразумијева једноставан стил, што књижевне творевине не чини једнозначним, него пријемчивим и зрелом реципијенту. Једноставност је тешко постићи због ограниченог броја ријечи, мотива, симбола, који се могу презентовати дјецу, те је потребно мајсторство да се са мало ријечи доста каже. Све стилске карактеристике књижевних дјела за дјецу и младе, о којима говоре теоретичари књижевности, сусрећу се у збирци *Чистијач обуће*.

Тихомир Петровић наводи да дјело прикладно дјечјој рецепцији одликује: „скраћена или поједностављена фабула, уобичајена схема карактеристичних особина и поступака јунака, логички јасан заплет и расплет, битно запажене и јасно представљене појединости и, по правилу, срећан крај” (Петровић 2014: 161).

Владимир Миларић истиче „илузивно схватање света, конкретни постварени језик, тематику збиљског живота, дух који није под присмотром смрти, преданост игри, слободи за брзе и неочекиване преображаје, чуђење у свету ствари, а не чуђење у свету појмова, радост освајања живота, а не домишљања о његовом смислу итд” (Миларић 1970: 34).

У Павловићевим приповијеткама остварено је све то.

Наглашено је чврсто приповједачко језгро, казивање је усредсређено на неколико ликова и главни мотив, без сувишних дигресија, без споредних мотива и споредних јунака, уз досљедну економичност у развоју фабуле и кратке дијалоге. Описи су крајње елиптични, прецизни и скоро оскудни, све је подређено пажљивом вођењу радње. Простор у ком се крећу ликови, иако скучена босанскохерцеговачка варошица у којој се ништа не догађа, за њих

је пријатно мјесто, отворен простор, еденског типа, у коме се природа испољава у свом скоро нетакнутом облику јер су ту њене главне одреднице: ливада, ријека, шума, врбаца, „мало ријечно острво са три стабла, неколико жбунова, много купинове вреже и с високом травуљином”. Али ни омеђени простори, попут учионице, дворишта, фудбалског игралишта, жељезничке станице, теретних вагона, старе, напуштене куће, немају мањи значај за дјечаке. И то су мјеста пуна изазова, мјеста за забаву, игру и авантуру.

Форме приповиједања (облици казивања) представљају један од важнијих интеграционих чинилаца текста Павловићевих приповиједака. Оне прате тематску структуру приповиједака. Од облика казивања најчешће је присутно приповиједање у 1. лицу множине (МИ), 3. лицу једнине (ОН), и рјеђе приповиједање у 1. лицу једнине (ЈА), дескрипција и дијалог, док казивање (обраћање) у другом лицу уопште није заступљено, а, такође, ни монолог и доживљени говор. Збирку чине приповијетке са казивањем о догађајима из пишевог дјетињства. Дјечак који је аутобиографски маркиран, јавља се као учесник или посматрач догађаја. Емоционална повезаност за догађаје који навиру из дубине сјећања даје ткиву приповиједака специфичну густину казивања.

Честа је и форма приповиједања у 3. лицу. Такозвани „свезнајући приповједач” или лице које је изван свијета прозног књижевног дјела, али које у дјелу све види и унапријед зна, саопштава читаоцу догађај са неутралног и објективног становишта, са нулте фокализације. Приповједач се налази изван изложених догађаја, он није дио свијета својих јунака. Драмска напетост у приповијеткама испољава се кроз згуснуте дијалоге који су ту често израз конфликта међу ликовима, те њихово одвијање динамично покреће радњу, али и доприноси увјерљивијој карактеризацији ликова. Уношењем дијалога у казивање о догађајима из прошлости, из пишевог дјетињства, појачава се поузданост и вјеродостојност реченог.

Од стилских средстава заступљена су она која су најпримјеренија визири дјетета, као што су: сликовито поређење, персонификација и метафора. У стилу казивања све је подређено визуелизацији, конкретизацији и динамици, што је у складу са дјечјом игром и авантуром.

Поређење:

„Питања су се око његове главе ројила као комарци и он их није могао ничим растјерати.” (44)

„Новчанице су као жеравица пекле знојне руке у џеповима.” (9)

Персонификација:

„Чим се бљедило зоре привило уз прозорско окно (...).” (40)

„Школско двориште дочекало га је нијемо.” (41)

Метафора:

„Док се паучина првог сумрака хватала по крошњама тек излисталих јоха(…)” (58)

„А крајем маја није баш једноставно мислима орати по књигама док кроз отворен прозор све мами и дозива.” (66)

Веома ефикасна и функционална је и употреба синегдохе. Синегдоха – од грч. *syn*, заједно, и *ekdekhomai*, узимам – подврста је метонимије у којој се дио узима за цјелину, или једнина умјесто множине, одређен број умјесто неодређене количине и обрнуто (Солар 1976). Метонимија попут метафоре означава употребу ријечи у пренесеном значењу, али се значење једне ријечи преноси на другу не на основу сличности него на основу логичке везе (Исто 1976). Синегдоха је стилска фигура дионог односа, којом се лексемом која означава дио нечега именује цјелина, и обрнуто. Она своје пуно оправдање налази у причи *Чистач обуће*, у којој ципеле пролазника добијају предимензиониран значај за дијете које размишља о томе да ли ће се неке од њих спустити на сандук да их очисти. Ципеле постају скоро метафизичка визија кад дјечак схвати да оне припадају његовом оцу и осјети због тога огроман страх. У свијести дјетета долази до блискости или повезаности одређених појмова:

„Одједном сам запазио једне ципеле. Биле су то сасвим обичне, црне ципеле, удаљене петнаестак корака, и ја сам, ни данас не знам зашто, био увјерен да ће се зауставити пред сандуком. И, заиста, ишле су спорије од других, најприје равно, а затим су у благом луку почеле да скрећу. Узбуђење које сам осјећао док су се ципеле приближавале, прерастало је у збуњеност. Када је прва нога закорачила на сандук, осјећао сам се као прије неколико дана пред наступ на школској приредби” (14).

Синегдохом се и завршава ова прича, али сада дјечак доживљава оца преко његовог смијеха и то изазива пријатно, а не нелагодно осјећање као у претходном случају:

„Сутрадан сам се раније пробудио и чуо оца како у предсобљу, полазећи на посао, пита мајку ко му је синоћ тако лијепо очистио ципеле. Када је мајка одговорила да сам то ја урадио, он се насмијао и изашао из куће, а његов смијех се и даље увлачио у моју собу и завлачио у кревет, па ми је од њега било топлије” (15).

Иако се синегдоха не обрађује на овом школском узрасту, њену стилску вриједност, без термилошког одређења, ученици ће моћи лако разумјети. Њом се постижу снажни ефекти умјетничког изражавања: подстиче машту читаоца, изазива код њега разноврсне асоцијације, доприноси живописно-

сти, увјерљивости и необичности казивања, што погодује развијању стваралачких способности код ученика.

ПАВЛОВИЋЕВЕ ПРИПОВИЈЕТКЕ ЗА ДЈЕЦУ И МЛАДИ ЧИТАЛАЦ

Неко је рекао да је књижевност за дјецу ван проблема времена, да је она само „спонтана слика ствари”. Ипак, ниједна књижевност, па ни она за најмлађе, није ван проблема времена. Иако Павловићеве претензије нису биле да се бави социјалном тематиком, ипак се он у неким причама, каква је она по којој је збирка добила име, спушта у само дно живота социјалних слојева, гдје обитавају сићушни дјечаци који од јутра до мрака и недјељом и празником неуморно раде, зарађујући хљеб, чистећи обућу пролазницима. Писац приповиједа како је он у дјетињству једном одлучио да замијени дјечака Бајра, чистача обуће, у његовом послу, како би овај могао да се мало поигра са дјецом. Дјечак (тј. писац) доживљава непријатност кад његов отац дође да му очисти ципеле, јер се плашио шта ће отац рећи за то што он чисти пролазницима обућу. Нагли обрт настаје кад отац, сазнавши да је дјечак замијенио Бајра како би овај могао да се мало поигра, јер се иначе никад не игра, убаца у кутију умјесто ситниша једну крупну новчаницу. То је за дјечака био знак да отац одобрава његов поступак и зато је био срећан.

Ова, као и многе друге Павловићеве приче из збирке *Чистач обуће*, показује да је књижевност одбрана од зла и афирмација живота, јер се у њој описују најплеменитија људска осјећања.

Супротстављајући свијет дјече свијету одраслих, аутор износи свој друштвени став, одређење према хуманим вриједностима и колективном принципу живота који су дјеца остварила здруженом акцијом. Сасвим природно и спонтано, без спољашњег диктата и дидактизма, дјеца остварују оне вриједности на којима се темељи свако хумано друштво – помажу другу који оскудијева у свему, купујући му прибор за школу; помажу Бајру, чистачу обуће, одмјењујући га у послу; сакупљају старо гвожђе и тако зарађују новац; самоиницијативно саде саднице у школском дворишту; истражују руду на планини Љешевици; држе задату ријеч; одани су истини...

Из свијета необичних авантура поприште приповиједака пребацује се на тло живота гдје се отварају социјални и морални проблеми конкретне друштвене стварности. Биједи и неправде нису поштеђена ни дјеца, те су поступци ликова често социјално мотивисани. Дјечаци чине и ситне преступе и подвале, али на такве поступке натјерали су их одрасли. Трауматично дјетињство, страх који родитељи уливају у кости, терет живота који не оставља простора за игру и безбрижност осјећају и Бајро, чистач обуће, и Драган, сељачки син, и Милан, син градске пијанице, Даворин – Угљенар, који краде

угљен крај пруге и продаје га Фрањи Шестану и тако зарађује цепарац. Ипак биједа не затамњује њихове животе и дјечје радости. Дјечаци се стрпљиво носе са својом муком, а можда је често нису ни свјесни, јер за боље не знају. Сам писац задржава се на спољашњим манифестацијама друштвених стања, не тражећи њихове узроке и преламајући их кроз психу дјечје личности. Из свега провејава жеља да се живот учини љепшим а дјетињство срећнијим. Ти мали људи спремни су на хумани чин, вођени сопственом иницијативом и наглашеном емоционалношћу.

Такође, ти мали људи нису лишени осјећања за љепоту, љепоту живота, љепоту природе, планине, ријеке, завичајне вароши. Они хрле у авантуру, али и у доживљај љепоте:

„Какав диван поглед! Каква прекрасна слика – с усхићењем је говорио Бранко док смо гледали како се румени одсјај сунца на заласку свјетлица по намрешканој површини ријеке” (97).

„Те године прољеће је рано стигло у наш крај. Већ почетком марта почели су прскати наједрали пупови дрвећа, а дјевојнице су се такмичиле која ће разредници донијети више висибоба, кађуна и јагорчевина. Све је мамило у природу, а ми смо, те суботе, очекивали наставника математике на посљедњи час и били смо увјерени да ће испитивати” (61).

Ликови дјечака који су у центру пажње приповиједака теже ка уважавању и поштовању њихове личности, њиховог искуства, и кад откривају руду, и кад хоће да буду краљеви, и кад се доказују храброшћу и племенитим гестовима.

Поменути елементи у приповијеткама могу изазвати духовно задовољство и привлачност и код савременог дјетета – читаоца. Садржај приповиједака поучан је јер је животно увјерљив али и развија машту. Иако су данашњи читаоци избирачи којима на располагању стоје толике књиге, филмови и бројни други садржаји, они ипак не могу одољети искушењу непознатог, неизвјесног, свега могућег.

Са становишта развојне психологије раздобље од 12. до 14. године у животу дјетета, дакле од шестог разреда па на даље, доба је повишене емоционалности, жеље за истраживањем, интензивне имагинације, богате асоцијативности, жеље за сазнањем и подвизима. „Дјецаци се допада ново и сензационално, али и оно што има карактер интимног” (Ристановић 2011: 66–67).

Дјеца су наклоњена према ликовима који су на страни добра. Воле да читају дјела у којима се даје амбијент школе и проблема у школи, којима су посвећене приповијетке „Стећак”; „Плетенице”; „Угљенар”; „Мушкарчина”; „Нова болест”; „Како је исцурело Јадранско море”; „Страх”; „Похвала”; „Компас”; „Гвозден и Карамут”; „Пожар на Острву с благом”; „Поплава”. Готово све Павловићеве приповијетке из збирке *Чистијач обуће* посредно или

непосредно везане су за школу, јер говоре о групи школских другара који све расположиво вријеме проводе заједно.

То су већ довољни разлози због којих би се збирка *Чистач обуће* могла наћи у наставном програму за, рецимо, шести разред основне школе или у програму додатне наставе српског језика и књижевности. У сваком случају, учитељу је дата могућност допунског избора текстова у складу са наставним потребама.

Интерпретацијом поменуте збирке остварио би се онај дио циља наставе књижевности који је у важећем програму за шести разред основне школе у Републици Српској формулисан на сљедећи начин: Циљ наставе српског језика је да ученици „развију осјећај за љепоту, родољубље, праведност и хуманост” (НПП 2014: 264).

У збирци *Чистач обуће* Павловић је показао да читаоцима нуди вриједно остварење, комплексно и богато улажење у свијет дјетињства и сложену душу младог човјека. Изузетно су вриједне у том смислу приповијетке „Краљеви на вашару”, „Пожар на острву с благом”, „Рудник”, „Ноћ у кући духова” и „Чистач обуће”. Задржаћемо се на репрезентативној приповијети „Краљеви на вашару”.

ПРИПОВИЈЕТКА „КРАЉЕВИ НА ВАШАРУ”

Приповијетка „Краљеви на вашару” дотиче много шири простор него што се то у први мах чини. Рефлексивност и дубља порука приче нису дати у пишевом филозофирању него у конкретним сликама, прилагођено дјечјем начину мишљења. Порука се даје дискретно, а карактери се нијансирају у сукобу њиховог унутрашњег и спољашњег свијета, жеља и могућности. Порука би се могла свести на ону добро познату Андрићеву мисао: „Чудно је како је мало потребно да будемо срећни, и још чудније како нам често баш то мало недостаје!” Човјек трага за изненадним искрицама среће које му озаре душу и којих је тако мало у животу. И актери ове приче прате припреме за вашар и сањају о радости и задовољству које их сутра чека:

„Хтјели смо да све то видимо, свугдје смо протурали нос, јер вашар траје само један дан и на оно што тада пропустиш ваља чекати пуну годину. Мјесецима смо скупљали новац, али га за такву раскош никада није било довољно” (6).

Узбуђење расте, пред дјечацима је ноћ, и тешко да ће ико од њих спавати, „срећа је лепа само док се чека”. Сутрадан шаренило вашара и нова изненађења:

„Шта се то између вечери и јутра збило? Увјерени да смо увече били свједоци постављању сваког шатора, сутрадан смо изненађено гледали у шаре-

нило вашаришта. Ко нам је то синоћ подвалио, остављајући нас у увјерењу да се више нема шта видјети, па под окриљем ноћи, скривен од знатижељних погледа, измијенио слику града?” (7).

Живот крије увијек нова изненађења и тајне. Никада се све не може искусити, докучити и спознати.

За дјечаке из приче изазови су били свуда око њих. Жељели су све да виде, све да испробају. Али један од њих, Антон, спречавао их је у томе, говорећи да треба да се понашају достојанствено, као енглески краљеви, да лагано све обиђу, па се тек онда одлуче шта ће радити.

„– Краљеви никад не журе – мудро је упозоравао Антон. – Треба најприје све видјети, онда испланирати и распоредити лову, како се ништа не би пропустило” (7).

Дан је одмицао, нестрпљење расло, изазови мамили са свих страна, а Антон није саопштавао свој план. Кад су се дјечаци супротставили Антону, он одлучи да се прво добро наједу јер су већ све добро видјели. То је за дјечаке био кобан тренутак, јер, када су масне, вреле ћевапе залили леденом лимунадом, почели су болови у стомаку, па су се сви разбјежали на све стране. Кући су дошли блиједи и изнурени. Остало им је само да сањају вртуљке и све лијепо што им је било надохват руке, а нису искористили. Проклињали су енглеске краљеве, али их и жалили: „Ех, јадни енглески краљеви! Кад имају највише новца, ништа лијепо не доживе на вашару” (10).

Тако је често и у животу. Ако не искористимо прави тренутак и прихватимо изазов, он нестане у неповрат и остави празнину, пустош, разочарење, недосањани сан, као и у причи: „Дочекало ме пусто вашариште. Нигдје шатора, вртуљака, трговаца, нигдје вике и вреве. У угаженој трави фудбалског игралишта, међу разним отпацама, тек понеки јефтине брошић, новчић, чешаљ, огледалце, све саме безвриједне ситнице о које ће се мало касније отимати дјеца, јер ја нисам имао воље да се сагињем и којекаквим глупостима пуним џепове” (10).

Приповијетку одликује духовит дијалог који природно произлази из тока приче и духовне физиономије лица. Порука је дата ненаметљиво, без идеолошког и дидактичког призвука који је био чест у босанскохерцеговачкој књижевности тог времена.

Иако је погрешно насилно предимензионирање значењског слоја у књижевности за дјецу и трагање за далекосежном симболиком у њој, ипак се у овој причи намеће изразита метафоричност и симболичност. У наивној дјечјој пустиловини осликан је људски живот. Пред човјеком су бројни изазови, треба им или одољети или их храбро прихватити. Ако не искористимо тренутак и не прихватимо изазов, остаје кајање и осјећање празнине и неиспуњености. Све то сликовито је представљено дјетету и његовој биопсихолошкој позицији. Визуелни, тактилни, аудитивни, олфакторни и густа-

тивни елементи доминирају причом, па се чак и оно што је апстрактно конкретизује и доживљава као нешто опипљиво:

„Настава је нешто раније завршена и опет смо преко оградe побацали торбе у Антоново двориште, журећи да што прије заронимо у цику, вриску, музику, гласне разговоре, вреву и све овоземаљске мирисе” (7).

МЕТОДИЧКЕ ОСНОВЕ ТУМАЧЕЊА ЗБИРКЕ ПРИПОВИЈЕДАКА „ЧИСТАЧ ОБУЋЕ”

Методички приступ збирци приповиједака подешава се према умјетничкој предметности и структури ове наративне творевине и доживљајно-спознајним могућностима ученика. Сродност између прича у збирци захтијева, поред примјене аналитичко-синтетичких поступака, и компаративни приступ и гледишта.

„Збирка приповедне прозе је уметничка творевина између мале и велике епске форме. Збирка се по обиму и уметничком склопу приближава роману, али, за разлику од романа, чува уметничку самобитност и целовиту структуру сваке приче која је изграђује” (Бајић 1994: 27).

Приповједне творевине у збирци се међусобно повезују на основу сличних сижејних околности, амбијента и сродне животне проблематике, а посебно појављивањем заједничких ликова. Мада приповијетке чувају своју самосталност, оне су ипак зависне од умјетничке цјелине коју оформљују. Приповијетке у збирци *Чистач обуће* настале су из сличних преокупација и доживљаја аутора у одређеном стваралачком периоду и изражавају сличан доживљај свијета. Повезаност је остварена и на основу жанровске истородности кратких прича.

Бројност приповиједака у оквиру збирке као умјетничке цјелине и ограничено вријеме за њихову наставну обраду намећу потребу за репрезентативним избором који ће у проучавању представљати збирку. Изабране приче повезују се са ширим умјетничким контекстом, тј. умјетничким свијетом цијеле збирке.

Мотивација за читање збирке проналази се у репрезентативном одломку којим се на занимљив начин она најављује. То може бити одломак који наговјештава неку авантуру, на примјер онај који почиње реченицом: „Имали смо своје Острво с благом (...)” (71); или: „Нико није имао времена да сврати кући. Побацали смо торбе у Антоново двориште и појурили према Широкој ријечи (...)” (5). Може се одабрати одломак у коме долази

до изражаја пишчева духовитост, или онај који доноси атмосферу школе и школских згода.

Збирка би се тумачила на два школска часа у оквиру лектире. На првом од њих ученици би саопштавали своје опште утиске о приповијеткама и читали одломке из својих билежака. Крајем тог часа изабрала би се једна приповијетка која ће се тумачити на слjedeћем часу и предложили би се истраживачки задаци за то. Репрезентативне су приповијетке „Краљеви на вашару”, „Пожар на острву с благом”, „Рудник”, „Ноћ у кући духова” и „Чистач обуће”. Ми смо се одлучили за приповијетку „Краљеви на вашару”.

Обимна и комплексна Павловићева збирка приповиједака ученике доводи у недоумицу шта и како о њој да говоре, приче се у памћењу брзо замагљују и мијешају. Како би се обезбиједило трајније запамћивање умјетничког свијета збирке и организовано мисаоно обухватање свих доминантних естетских фактора који су у основи прозних творевина, ученицима се дају истраживачки задаци, као најпоузданији вид систематизације њихових запажања. Задаци се могу рашчланити на низ саодносних питања и проблемских ситуација, тако да добијемо истраживачки пројекат који би обухватио сва подручја збирке:

Умјетничко јединство приповиједака

Из колико приповиједака је сачињена збирка „Чистач обуће”? Шта повезује све приповијетке? Гдје се одвија радња приповиједака? Како сте замислили ту босанскохерцеговачку варош? Да ли је одређено вријеме дешавања?

Тематско-мотивска грађа

Издвојите неколико тема које се обрађују у приповијеткама. Покушајте открити неке мотиве. Које су теме вама интересантне?

Ликови

Ко су ликови приповиједака? Именујте их. Који лик је на вас оставио највећи утисак? Образложите свој избор. Сазнајте ли нешто о њиховим карактерима и осјећањима?

Поруке приповиједака

Има ли у приповијеткама мјеста која говоре о њиховим особинама и доброти? Пронађите их и образложите. Како бисте се ви понашали у сличним ситуацијама? Формулишите неке поруке приповиједака.

Жанровска одређења

У коју врсту се убрајају приказане приповијетке? Шта је цртица? Шта је анегдота? Покушајте у збирци извршити класификацију приповијетке.

једака на црпшице и оне које чине кондензовану ирпшовједачку врспту (овдје се ученици упућују на теорију књижевности, или им помаже наставник).

Истраживачки задаци за тумачење приповијетке „Краљеви на вашару” могли би се формулисати овако:

Припремити се да на часу говорите о ономе што је за вас најљепше у иршовијетци, као и да образложите свој избор. Шта вас је у ирци највише узбудило? За што се иршовијетка зове „Краљеви на вашару”? Да ли битије јој дали неки други наслов? Какве асоцијације се јављају везано за ријеч краљеви, а какве везано за ријеч вашар? Која је тема иршовијетке? Какве чулне слике доминирају у ирци? Шта сазнајемо из дијалога ликова? Да ли можемо открити њихове карактере? Који вам је лик ближи? Чије постојке оправдавате, а чије осуђујете? Како битије се ви понашали у описаној ситуацији? Која су шира значења иршовијетке? Шта значи шаренило вашара и слика које маме? У каквом су односу почетак и крај иршовијетке? Какво је расположење у вама изазвао крај ирче? Шта сте научили из ње? Образложите своја зајажња.

Први час обраде започиње провјером рецепције приповједачке збирке. То се чини различитим поступцима: оријентационим питањима, анкетама, наставним листићима.

Дијалошким методом, помоћу неколико летимичних питања, провјеравамо да ли су сви ученици прочитали приповједачку збирку *Чистач обуће*, запазили најважније догађаје, учили главне ликове и основни тон приче.

За што је писац дао збирци баш овај наслов? Које сте ликове учили? Која иршовијетка вам се највише допала? Образложите свој избор.

Када смо установили да су ученици прочитали збирку, настојимо да откријемо природу и интензитет њиховог доживљаја. То чинимо оријентационим разговором упућујући им оваква питања:

Која вам је сцена у иршовијеткама била најљепша? Како сте се осјећали читајући ирче? Које сте слике зајазили у њима? Које битије сцене (догађаје) жељели поново читати? Који је догађај најузбудљивији? Који вас је ирзор у ирци највише обрадовао, а који распужио?

На овај начин сазнајемо како су се ученици уживјели у текстове и да ли су се за њих емотивно везали, без чега нема правих основа за интерпретацију збирке. Даљи ток часа одвија се реализацијом истраживачких задатака, с тим да се они још више гранају, разрађују и допуњују. Ученици могу читати и своје забљешке. На другом часу аналитичко-синтетички се истражује приповијетка „Краљеви на вашару”.

ЗАКЉУЧАК

Књижевне творевине Ранка Павловића писане за дјецу, раскриљене пред нама, још увијек чекају прави суд и оцјену. Селективно су поједине бајке и приче ушле у основношколске програме наставе књижевности, али им још увијек није припало мјесто које заслужују. Можда је и овај рад скроман допринос ономе што је писано о значају Павловићевих приповиједака за дјецу. Павловићева збирка *Чистишч обуће* могла би се уврстити у програм књижевности за шести разред или у програм додатне наставе књижевности. У сваком случају, учитељу је дата могућност допунског избора текстова у складу са наставним потребама.

Павловић је у сваком тренутку свјестан чињенице да дјечја књижевност тражи од писца да се не удаљи од дјетета и његовог свијета. Отуда у његовим причама и авантуризам, и игра, и акција, и мала неваљалства, разиграна наивност, искреност и безазленост дјетињства. Приказани су призори из стварног живота, однос дјече и одраслих, нема трагичних мотива, фабула је једноставна и приче имају углавном срећан завршетак. Сам Павловић о томе је говорио: „најмлађим читаоцима треба нудити само вриједна књижевна остварења, а то пред ауторе, рецензенте, уреднике и издаваче ставља крупне обавезе”. Снага Павловићевих прича лежи у поенти и идеји коју читаоцу преносе. Он зналачки дочарава и простор и личности, а да при томе не одступа много од главног наративног тока. Краткоћа прича и форма цртице не дозвољавају аутору да се задржава на појединостима него само на главним, битним линијама и моментима помоћу којих нам пружа контуре догађаја или личности. Заступљене су акционо-авантуристичке теме, социјалне и психолошке. Језик је једноставан и прилагођен дјечјем узрасту, са истакнутим визуелно-аудитивним и метафоричким вриједностима.

Тумачење збирке у настави књижевности обухватило би два школска часа, с тим да би се на првом говорило о општим одредницама збирке, њеним стилским и композицијским елементима, а на другом часу би се истраживала репрезентативна приповијетка.

ИЗВОР

Павловић (1985): Ranko Pavlović, *Čistač obuće i druge priče*, Zagreb: Izdavačko-knjižarska radna organizacija „Mladost”.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић (1997): Иво Андрић, Нешто о стилу и језику, *Историја и лејенда*, Београд: Просвета

Аристотел (1955): Аристотел, *Поеџика*, Београд: Нолит.

Бајић (1994): Љиљана Бајић, *Методички приручи збирци приповедне прозе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Брчкало (2014): Бранка Брчкало, Културни и друштвено-идеолошки потенцијали прозе Ранка Павловића, у: М. Ковачевић (ред.), *Значај српског језика и књижевности у очувању идентитета Републике Српске – Слика Босне и Херцеговине у дјелима савремених писаца Републике Српске*, књига III, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву – Филозофски факултет, 51–71.

Брчкало (2015): Бранка Брчкало, Особности збирке приповиједака *Жуџа бјелина* Ранка Павловића, у: М. Ковачевић (ред.) *Наука и слобода*, књ. 9/2, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву – Филозофски факултет, 763–776.

Ђукић (2004): Богомир Ђукић, *Естетика приче – Огледи о Ранку Павловићу*, Бања Лука: Бесједа – Београд: Ars Libri.

Идризовић, Јекнић (1989): Muris Idrizović, Dragoljub Jeknić, *Književnost za djecu и Jugoslaviji*, Sarajevo: Književna zajednica Drugari.

Изводи из критика (2012): *Изводи из критика о књижевности Ранка Павловића*, <http://www.rastko.rs/rastko/delo/14431> (на Растку објављено 12. 3. 2012; приступ: 21.1.2016).

Ковачевић (2014): Милош Ковачевић, О три приповиједачке стилско-језичке карактеристике Ранка Павловића, у: М. Ковачевић (ред.), *Значај српског језика и књижевности у очувању идентитета Републике Српске – Слика Босне и Херцеговине у дјелима савремених писаца Републике Српске*, књига III, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву – Филозофски факултет Пале, 25–51.

Маџура (2014): Сања Маџура, Два писца једног града, у: *Годишњак Каџегре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, год. IX, Београд: Универзитет у Београду – Филолошки факултет.

Миларић (1970): Владимир Миларић, Песма која не зна за пораз, у: *Дечја књижевност – шта је то?*, Нови Сад: Културни центар.

НПП (2014): *Наставни план и програм за основно образовање и васпитање*, Бања Лука: Министарство просвјете и културе Републике Српске, Републички педагошки завод.

Петровић (2014): Тихомир Петровић, Стилске карактеристике дела за децу и младе, у: В. Јовановић, Т. Росић (ред.), *Књижевност за децу у науци и настави*, посебна издања, научни скупови, књ. 18, Јагодина: Универзитет у Крагујевцу, Факултет педагошких наука у Јагодина, 159–173.

Рисојевић (1998): Ранко Рисојевић, Поетика малих ствари (поговор), у: Ранко Павловић, *Жуџа бјелина*, Бања Лука: Глас српски, Српско Сарајево: Ослобођење, 189–204.

Ристановић (2002): Цвијетин Ристановић, *Простори дјетинства*, *Огледи о српским писцима за децу*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево.

Ристановић (2006): Цвијетин Ристановић, У свијету бајковитог и авантуристичког, у: *Критички (и)огледи*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ристановић (2011): Цвијетин Ристановић, Дјечји узрасти и рецепција књижевног текста, у: *Дейингсиво*, књига XXXVII, бр. 1, Нови Сад: Змајеве дечје игре, 62–70.

Солар (1976): Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.

Турјачанин (2004): Зорица Турјачанин, Обасјани брегови дјетињства (поговор), у: Ранко Павловић, *Изабрана дјела – Приче за дјецу*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 195–216.

Branka R. Brčkalo

University of East Sarajevo

Faculty of Philosophy in Pale

Department for Serbian Language and Literature

LITERARY AND METHODOLOGICAL ASPECT OF INTERPRETATION OF *SHOE CLEANER* SHORT STORIES COLLECTION BY RANKO PAVLOVIĆ

Summary: The artistic world in Ranko Pavlovic`s collection of short stories *Shoe Cleaner* is full of literary phenomena which cannot be easily seen. These features contain the artistic potential to incite the curiosity of readers. Students` research work on Pavlovic`s stories should be focused on the semantics, form and content, as well as on the active role of the characters in the space-time continuum. Pavlovic`s stories are characterized by thematic and stylistic diversity, dynamics and dramatic plot, interesting and humorous content, which can serve as a good basis for an active reading, as well as for understanding the main ideas and moral of the stories.

Key words: Ranko Pavlović, *Shoe Cleaner* collection of short stories, research reading, literary problems, students.